

УДК 316.422:004

orcid.org/0000-0001-8755-2235

ЯГОДЗІНСЬКИЙ *Сергій Миколайович*

*доктор філософських наук, професор кафедри філософії Київського
Національного авіаційного університету*

СОЦІАЛЬНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ: МОЖЛИВОСТІ, РЕАЛІЇ ТА РИЗИКИ

Нобелівський лауреат з економіки А. Сен визначив людський потенціал як інтегративний показник, оцінка якого вказує на перспективи майбутнього, дозволяє здійснити його прогноз, а не обмежуватися лише описом фантазмагорій. Цей коефіцієнт вбирає в себе економічну та соціальну складові суспільного прогресу, співвідносячи їх як взаємозалежні. Такий підхід привів ученого до висновку, що соціально-економічний розвиток неможливий без розширення свободи реалізації людського потенціалу (Sen, 1999, с. 4-5). Свобода тлумачиться ним з двох точок зору: цінності й ефективності. Особливий інтерес для нас має остання характеристика, оскільки вона охоплює мету і завдання свободи, способи організації соціальної реальності, а також оцінку відповідності економічної системи наявним технічним і технологічним можливостям.

Саме ефективність легітимує наступну проблему: наскільки сучасні інноваційні технологічні рішення сприяють поглибленню коефіцієнта людського потенціалу? На перший погляд, відповідь очевидна: інновації надають дешевий і, що головне, доступний спосіб максимальної реалізації свободи. Соціальні сервіси, стартапи, блоги та інші віртуальні платформи надали користувачам універсальний інструментарій творчості, комунікацій, зайнятості, освіти. І ця залежність є не випадковою, а розкриває перед особистістю недоступні раніше горизонти того, що Ж.-П. Сартр назвав «дорогами свободи». У будь-який момент кожен має змогу перебувати у вирі новин і подій, бути їхнім актуальним учасником.

Попри ці райдужні перспективи, поглянемо на інноваційно-мережеві технології з іншого боку. Ефективність технологій надала мільйонам людей зручний інструмент реалізації власного потенціалу. Поряд з цим, лише одиниці – власники корпорацій, технократична еліта – отримали універсальний спосіб контролю та влади над масами. У сучасній науковій літературі стан соціально-економічної організації, при якій основною цінністю є прихована від мас соціально-важлива інформація, все частіше називають нетократією. На думку О. Соболя, вона є наслідком практики «застосування супертехнологій, породжуваних інформаційно-мережевою

революцією» (Соболь, 2012, с. 87). Вже нині телефон, комп'ютер, автомобіль, банківська картка, прилад глобального позиціонування – пристрої, без яких неможливе сучасне життя, – сповіщають про кожного з нас неймовірний масив інформації, яку ніхто з користувачів не здатен видалити, змінити чи фальсифікувати. З часом такої інформації стає настільки багато, що її аналіз доволі чітко вимальовує особистість соціальних агентів з усіма притаманними їм рисами, уподобаннями, фобіями, таємницями тощо.

На рівні соціальних практик супротив подібним підходам до накопичення мережевої інформації виражається у відстоюванні права на так звану цифрову смерть. Сутність її полягає у доступності інструментарію видалення з мережі інформації про особистість. Поки що така процедура не є реалізованою і вимагає від замовника такої послуги значних фінансових витрат. Команда програмістів і ботів здійснюють контент-аналіз текстів і видаляють сторінки й портали, на яких розміщено небажану інформацію. Утім даний підхід може бути застосованим лише до тієї частини Інтернет-простору, яка була створена чи ініційована соціальним агентом, що прагне цифрової смерті. Інші сегменти мережі при цьому залишаються недоторканими, якщо присутня в них інформація не суперечить законодавчому полю держави, під юрисдикцією якої знаходиться відповідний інформаційний ресурс. У результаті маємо колізію – розширення свободи, яка є одним із проявів потенціалу інформаційних мереж, закладає підґрунтя поневолення, добровільно віддаючи в користування статистику життя як окремих людей, так і соціальних груп.

Тому небезпідставними вважаємо перестороги деяких філософів, політологів, економістів щодо невизначеного статусу інформації. Формально вона оголошена здобутком усього людства, належить і може бути отримана кожним у довільному обсязі. Дійсно, Інтернет не належить нікому, а розміщена на серверах інформація є доступною для усіх користувачів (за деякими виключеннями, пов'язаними з дотриманням прав інтелектуальної власності, захисту персональних даних чи інформації з обмеженим правом доступу). Але насправді в світі реалізується політика культурного підкорення та домінування.

Утім ми далекі від неконструктивної критики сучасних технологій. Врешті-решт кожна епоха щось відкидала, заміщаючи його новим, прогресивним, ефективним. Ми вказуємо лише на потенційні ризики такої організації, неприпустимість безапеляційних темпів змін соціальної реальності, а також ставимо класичне питання: кому це вигідно? Всесвітнє панування існує сотні років, але лише на початку XXI століття, спираючись на інноваційний та соціокультурний потенціал інформаційних мереж, масштаб володарювання і впливу провідних держав і компаній досягає граничних – глобальних – меж. Це пояснюється використанням інноваційних технологій, що дозволяють швидко перерозподіляти центри влади, змінювати джерела експлуатації, залучати сучасні методи організації та контролю. Такий спо-

сіб експлуатації й система маніпулювання свідомістю Г. Шиллер назвав імперіалізмом, підкреслюючи цим доцільність переосмислення й оновлення концепцій соціальної справедливості, рівності, довіри.

Причину означеної загрози ми вбачаємо у нехтуванні прав людини, з тим лише доповненням, що в інформаційному суспільстві відчуження криється в нівелюванні або відкритому запереченні людського, соціокультурного потенціалу мережевих технологій. Зазвичай він просто не береться до уваги, заміщується захопливими оповідями про можливості технологічних рішень та їхній вплив на майбутню перебудову суспільного буття. Питання ж їхньої доцільності, мети, спрямування, проблемності, впливу на мораль, право, цінності, стимули навіть не ставиться або сприймається як реакційне, шкідливе явище, що сповільнює прогрес. Мимоволі на думку спадає сюжет, описаний Дж. Оруелом у романі-антиутопії «1984». На думку письменника, кожне скорочення, формалізація, спрощення в майбутньому може стати бажаним, адже воно знизить потребу й можливості людини в осмисленні та розумінні соціальних процесів.

Способом пом'якшення надмірного тиску інноваційних технологій на суспільство, мало стати прищеплення інформаційної культури, про яку дослідники масово писали в кінці 90-х на початку 2000-х років. Накопичення комп'ютерної техніки та опанування основ комп'ютерної грамотності не є гарантом переходу до інформаційного суспільства. Така трансформація потребує не лише кількісних, а й якісних перетворень суспільної свідомості. Інформатизація, як пише В. Онопрієнко, – це «не одна з багатьох тимчасових соціальних програм, а інфраструктура сучасного суспільства, на якій можливо будувати різні освітні, наукові, соціальні проекти» (Онопрієнко, 2001, с. 206). Відповідно, можемо стверджувати, що своєї ролі інформаційна культура як своєрідного буфера між новими технологічними засобами й суспільними цілями поки що не виконала.

Це підтверджують і результати дисертаційної роботи Г. Полякової. Вивчаючи феномен інформаційної культури, вона приходять до невтішних висновків про те, що попри тотальність інформаційних процесів у соціальних практиках сучасного суспільства, рівень культури оперування інформаційними потоками залишається недостатній (Полякова, 2014, с. 3-4). Найбільш важливою, на наш погляд, причиною цього є стихійність процесу формування нового стилю мислення та прийняття рішень, який би враховував особливості та, що найбільш важливо, потенціал інформаційно-мережевої соціальної архітекτονіки.

У той час, коли технології для конкретної людини та всього суспільства стають самоцінністю, способом проведення вільного часу, відпочинком, втечею від реальності задля розширення віртуальної присутності, соціум стає залежним, піддатливим до маніпуляцій, не здатним на самостійне вирішення своєї долі. Технічний прорив останніх років став своєрідним досвідом соціальної реконструкції, яка без гуманітарної експертизи

потенціалу мережевих технологій перетворюється на самоціль. Якщо техника і технології не корелюють з соціокультурними реаліями, вони гальмують накопичення людського капіталу та потенціалу. Часовий проміжок для повноцінної реалізації закладених в інноваційні мережеві технології інтенцій і потенцій є звуженим, а тому сучасна людина, на наш погляд, не лише ризикує за життя «морально застаріти», а й стати підпорядкованим елементом нової мережевої архітектури. Адже, якщо в аграрному та індустріальному соціумах перетворення соціального простору відбувалося десятиліттями, то, прискорений глобальними інформаційними мережами соціальний час інформаційного суспільства, продукує кардинальні соціальні зміни вже в межах одного покоління.

Список використаних джерел

- Онопрієнко В. І. Постнекласична наука і нова парадигма освіти. *Totallogy-XXI*. Київ: ЦГО НАНУ, 2001. Вип. 5. С. 202-212.
- Полякова Г. В. Информационная культура в современном обществе: философские аспекты: автор. дисс. ... канд. филос. наук. Москва, 2014. 27 с.
- Соболь О. М. Свобода і гуманізм у інформаційно-мережевому суспільстві ризиків. *Ціннісні орієнтації сучасного інформаційного суспільства*. Київ: НАН України, 2013. С. 60-105.
- Sen A. *Development as freedom*. Oxford Univ. Press, 1999. 340 p.

References

- Onopriienko V. I. (2001). Postneklasychna nauka i nova paradyhna osvity [Post-classical science and the new paradigm of education]. *Totallogy-XXI* (Vol. 5. pp. 202-212). Kyiv: TsHO NANU [in Ukrainian].
- Poliakova G. V. (2014). *Informatcionnaia kultura v sovremennom obshchestve: filosofskie aspekty* [Information culture in modern society: philosophical aspects] (Extended abstract of PhD dissertation). Moskva [in Russian].
- Sen A. (1999). *Development as freedom*. Oxford Univ. Press.
- Sobol O. M. (2013). Svoboda i humanizm u informatsiino-merezhovomu suspilstvi ryzkyv [Freedom and humanism in the information and risk society]. In *Tsin-nisni oriientatsii suchasnoho informatsiinoho suspilstva [Value orientations of the modern information society]* (pp. 60-105). Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].